

Здійснений аналіз діяльності хлібопекарського підприємства дасть нам змогу зробити висновок про те, що ефективність діяльності будь-якого підприємства залежить від уміння управляти ресурсами (трудова, фінансова, виробнича), тобто ефективно використовувати їх у процесі виробництва продукції та її реалізації, від виробничої програми підприємства, а також від впливу факторів зовнішнього середовища.

Підвищення економічної ефективності і діяльності хлібопекарських підприємств вплине на розвиток хлібопекарської промисловості Тернопільської області, зокрема, й України загалом.

Basic problems which negatively affect activity of bakery enterprises and basic directions of rise of economic efficiency of their activity are developed at the market conditions of menages are definite.

Література

1. Белік В. Стан і проблеми хлібопекарської промисловості України // *Техніка АПК*. – 2004. – № 4–5. – С. 11–13.
2. Васильченко О., Мокрова Т. Про хліб та проблеми його виробництва // *Хранение и переработка зерна*. – 2001. – № 6.
3. Іващук О. Т., Кулаїчев О. П. *Методи економетричного аналізу даних у системі STADIA: Навч. посіб.* – Тернопіль: ТАНГ, 2001. – 151 с.
4. *Теорія економічного аналізу: Підручник / В. М. Серединська, О. М. Загородна, Р. В. Федорович.* – Т.: Укрмедкнига, 2002. – 319 с.
5. Швець І. Б., Приймачук І. І. *Экономические критерии оценки стоимости материальных ресурсов в стадии производственных запасов // Сб. науч. трудов. Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект.* Донецк: ДонНУ, 2004. – Ч. II. – С. 674–678.

Панухник О.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено сутність регіонального розвитку як комплексного явища. Обґрунтовано специфіку регіонального розвитку в умовах децентралізації, глобалізації та ринкової трансформації. Визначено його вплив на особливості управління розвитком регіону в сучасних умовах.

Розвиток є універсальним явищем, що притаманний соціально-економічним системам різного ієрархічного рівня, зокрема регіонам. Для формування цілісної системи управління регіональним розвитком не-

обхідне дослідження внутрішніх властивостей цього процесу, що визначатиме зміст та специфіку управлінських дій. Необхідність подолання точкового безсистемного підходу до регіонального управління зумовлює актуальність цієї роботи.

Досліджень за даним напрямом в економічній літературі недостатньо. Дана проблема започаткована лише у працях відомих вітчизняних учених М. Долішнього, А. Мельник, Є. Савельєва, В. Гринчуцького, Я. Побурка, Є. Качана, С. Вовканича, З. Герасимчук та ін. Однак нерозв'язаними залишаються проблеми теоретичного обґрунтування і методології практичного застосування способів дослідження системних властивостей регіонального розвитку як цілісної економічної системи.

Завдання статті – виявлення природи регіонального розвитку та обґрунтування його специфіки в умовах трансформаційних змін, що обумовлює, значною мірою, характер управління розвитком регіону.

Для правильного розуміння процесів регіонального розвитку слід розмежовувати «розвиток» та «зростання», з одного боку, і поняття «регіональний розвиток» та досить близькі, але не тотожні поняття «господарський розвиток» чи «економічний розвиток», з іншого.

Розвиток регіону означає такий режим функціонування регіональної системи, який забезпечує позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення за рахунок стійкого й збалансованого відтворення соціального, господарського, ресурсного та екологічного потенціалів території [1, 60]. Аналогічну чи близьку позицію щодо розуміння суті регіонального розвитку займають М. Комаров [2, 17], В. Лексін і А. Шведов [3, 27] та багато інших вітчизняних і зарубіжних регіоналістів.

Розвиток регіону не повинен і не може вичерпуватися тільки механічним зростанням елементів його структури, у т. ч. економічних. Слід виходити з етимології слова «зростання», яке означає кількісне збільшення чогось, і слова «розвиток», котре тлумачать як процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [4]. Звичайно, розвиток не заперечує зростання певних елементів структури, але стосовно регіонів, будь-яке зростання окремих елементів має бути підпорядкованим інтересам регіонального розвитку в цілому.

Саме тому регіональний розвиток не може вичерпуватися тільки економічним розвитком. Адже економічний розвиток передбачає насамперед кількісне зростання продуктивних сил, ігноруючи при цьому фактори сталості, збалансованості та соціальної орієнтації. Як зазначили С. Слава та Г. Грін, «у популярному розумінні економічний розвиток нерідко сприймається просто як процес створення більшої кількості підприємств, більше робочих місць та зростання добробуту» [5].

При цьому зростання економічних показників призводить, як правило, до погіршення інших індикаторів регіонального розвитку, що характеризують екологічний, демографічний та соціальний стан регіону. Тобто, економічний розвиток – важливий і необхідний елемент розвитку регіону, але він не є самодостатнім. Хоча є раціональне зерно і в думці про те, що в урбанізованих країнах термін «регіональний економічний розвиток» має символічне значення і на практиці вичерпується місцевим розвитком, оскільки реальні економічні процеси розгортаються саме у містах, де концентруються капітал та людські ресурси [6].

У сучасній регіоналістиці розрізняють три типи регіонального розвитку – асиметричний, гармонійний і нейтральний.

Асиметричним є такий тип регіонального розвитку, за якого регіони, що мають певні переваги за якимось показником на початку періоду, в майбутньому їх зміцнюють, а регіони, які мають відносно відставання, – ще більше відстають.

При гармонійному розвитку розрив між показниками різних регіонів із часом скорочується.

Нейтральним є такий тип регіонального розвитку, за якого відношення рівня регіональних показників є незмінним упродовж тривалого часу.

Вихідний момент, що породжує той чи інший тип регіонального розвитку, є його нерівномірність, яка належить до фундаментальних цивілізаційних процесів і пов'язана з об'єктивними відмінностями природно-кліматичних, ресурсних, соціально-економічних та інших умов.

Тип регіонального розвитку може бути визначений тільки в динаміці, яку вивчають впродовж певного відрізка часу. Жоден тип регіонального розвитку не може бути апріорі визнаний позитивним чи негативним, адже інколи відносне відставання може слугувати стимулом для пошуку нових можливостей розвитку того чи іншого регіону.

Регіональна політика сучасних держав опирається переважно на нову парадигму, що нині формується, – регіональний саморозвиток на основі врахування інтересів регіонів і покладення відповідальності за їх розвиток на місцеву владу [7, 140]. Це в основному відповідає теорії, відомій як «новий регіоналізм», що сформувалася в Європі впродовж останнього десятиліття. Її прибічники вважають, що регіональний розвиток має базуватися, насамперед, на внутрішньому потенціалі регіону – регіональній економіці та перевагах міжсекторного співробітництва з передачею деякої частини владних повноважень від державних до регіональних органів.

Формуючи механізм державного регулювання регіонального розвитку, слід максимально враховувати, які фактори визначають особливості розвитку того чи іншого регіону. Загальноприйнятим є поділ таких факторів на ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні).

«Методичні рекомендації щодо розробки регіональних стратегій розвитку», затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 224 від 29 липня 2002 р., до внутрішніх (ендогенних) факторів розвитку регіону відносять:

- природно-ресурсний потенціал;
  - економічний потенціал;
  - науково-технічний потенціал;
  - стан довкілля;
  - трудовий потенціал;
  - туристичний потенціал;
  - рівень природно-технічної безпеки;
  - просторово-економічний потенціал.
- До зовнішніх (екзогенних) факторів регіонального розвитку відносять:
- вигідність гео економічного та геополітичного положення регіону в системі прилеглих регіонів або країн;
  - реальний та прогнозований вплив макроекономічної ситуації;
  - реальний та прогнозований вплив зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної ситуації.

Скрупульозна оцінка ендогенних та екзогенних факторів регіонального розвитку дасть змогу ефективніше здійснити комплексну оцінку території регіону та вибрати адекватні методи державного регулювання його розвитку.

Деякі автори ігнорують поділ факторів розвитку регіонів на екзогенні та ендогенні й розглядають їх у єдиному масиві [7, 278–283].

Дискусійним у науці державного управління та інших галузях знань залишається питання про вплив на процеси регіонального розвитку такого специфічного фактора, як інтеграційні процеси та глобалізація. У науковців і практиків склалися два альтернативних погляди на цю проблему. Прибічники неоліберальних теорій вважають, що лібералізація торгівлі, капіталу і робочої сили сприятиме згладжуванню диспропорцій між рівнем розвитку окремих регіонів. Прибічники альтернативних поглядів, посилаючись на приклади регіонального розвитку в країнах Європейського Союзу, доводять, що інтеграція сама собою не усуває суперечностей між слаборозвиненими і передовими регіонами, а навпаки, сприяє виникненню аномальних диспропорцій, насамперед через неконтрольований відплив кваліфікованої робочої сили і капіталів із слаборозвинених регіонів у більш розвинуті [8].

Слушною є точка зору С. Романюка, який порушує питання про пріоритети факторів, що визначають спрямованість і темпи регіонального розвитку на сучасному етапі. Дослідник вважає, що серед факторів, які впливають на розвиток сучасних регіонів, перестала домінувати наявність

природних ресурсів, а найбільш здатними до сталого розвитку є регіони, в яких сконцентровані інтелектуальний потенціал, високотехнологічні виробництва, сучасний менеджмент, придатна інфраструктура, сприятливий клімат всебічної підтримки місцевою владою підприємницької діяльності [9].

У західних концепціях регіонального розвитку з 1970-х років почали виникати, а згодом – домінувати ідеї сталості, збалансованості і соціальної орієнтації, які перебувають у тісному зв'язку між собою і є взаємозалежними. Це не теоретичні конструкції, а реальні взаємопов'язані характеристики тієї чи іншої території. Термін «сталість» широко використовують у всіх галузях науки, які розвивають свій методологічний апарат на базі системного підходу. У загальній теорії систем під сталістю мають на увазі здатність системи зберігати рух по заданій траєкторії (підтримувати заданий режим функціонування), незважаючи на вплив будь-яких подразників.

У літературі знаходимо думки з приводу оцінки сталості регіональних соціально-економічних систем як відношення частини структурних і функціональних втрат від негативних впливів до частини структури і функцій, що збереглися. Як один із варіантів конкретного підходу до оцінки сталості функціонування конкретної регіональної системи розглядають вимушені адаптаційні зміни її соціально-економічного потенціалу.

Похідним від поняття «сталість» є поняття «сталий розвиток», яке застосовують до різноманітних суб'єктів – від територіальної громади до цілих держав та цивілізації у цілому. Сучасне поняття сталого розвитку трактують як соціально-економічну й екологічну еволюцію суспільства, здатну задовольнити потреби сучасного покоління людей, не наражаючи на ризик залишити майбутнє покоління без можливості задовольнити свої потреби.

В Україні ще в 1997 р. розроблено проект Концепції сталого розвитку, в якому сформульовані цілі, принципи та механізми переходу країни до сталого розвитку. Очевидно, що перехід до сталого розвитку держави можливий лише при забезпеченні сталого розвитку всіх її регіонів. В. Лексін та А. Шведов відзначили, що сталість регіонального розвитку передбачає тривалість збереження умов для відтворення соціального, природно-ресурсного, екологічного, господарського та інших потенціалів регіону в режимі збалансованості та соціальної орієнтації [3, 27].

Близькою до цього є позиція М. Комарова, для якого сталість регіонального розвитку означає таку якість процесу відтворення, яка передбачає довготривале збереження умов відтворення потенціалів регіону в режимі збалансування і соціальної орієнтації [2, 8]. Враховуючи складність будь-якої регіональної системи, сталість її розвитку не означає лінійності й не унеможливорює короткотерміновий спад показників роз-

витку. Менш вдалим і недостатньо конкретним видається визначення сталого регіонального розвитку як процесу розроблення і впровадження місцевого плану дій, що базований на ідеях місцевих жителів для досягнення найбільшої стабільності на місцевому рівні [10].

Збалансованість як парадигма розвитку регіонів є менш дослідженою категорією порівняно із сталістю. Збалансованість регіонального розвитку передбачає дотримання особливої для кожної регіональної системи пропорції складових її потенціалу, що забезпечує сталість і соціальну орієнтацію розвитку [7, 28]. Наведене розуміння збалансованості регіонального розвитку означає коригування таких пропорцій, а не їх штучне «консервування». Відповідно до цієї ідеї, функціонування повноцінних регіонів неможливе без певних перетворень, спрямованих на внутрішню збалансованість: утворення елементів, яких не вистачає у структурі регіону, та подолання деструктивності інших складових, стимулювання внутрішньо- і міжрегіональних зв'язків. Такі перетворення не ототожнюються тільки з механічним зростанням елементів чи штучним структурним ускладненням.

Слушною є позиція тих авторів, які вказують на необхідність досягнення, насамперед, збалансованості соціальної і економічної складових регіонального розвитку [1, 596].

Соціальна орієнтація регіонального розвитку передбачає спрямованість функціонування всіх підсистем на підвищення рівня і якості життя населення. Індикаторами соціальної орієнтації розвитку регіону слід вважати динаміку реального рівня споживання соціальних благ, народжуваність і смертність, фізичне та духовне здоров'я населення, тривалість життя тощо [3, 28–29]. Соціально орієнтований регіональний розвиток потребує також нагального створення у регіонах нових робочих місць і реальної реалізації регіональних програм зайнятості.

Соціальну орієнтацію регіонального розвитку слід оцінювати і забезпечувати з урахуванням ідей сталості та збалансованості.

Узагальнюючи проведене дослідження, можемо стверджувати, що регіональний розвиток у перехідний період характерний певними особливостями, основними з яких є наступні:

- прогрес регіонів базований на розвитку не стільки матеріального виробництва, скільки наукового, інформаційного й інноваційного потенціалів;
- регіональний розвиток зорієнтований не на глобальні загальнодержавні цілі, а на потреби населення, яке живе в даному регіоні;
- відбувається значна диверсифікація фінансових ресурсів, які спрямовують на регіональний розвиток із постійним зменшенням частки прямого державного фінансування;

– змінюються відносини між органами управління та суб'єктами господарювання в регіоні, із зростанням економічних опосередкованих методів впливу перших на другі, а також зростає роль регіональних та місцевих органів управління у визначенні стратегії розвитку регіону.

Розуміння теоретичних аспектів регіонального розвитку як об'єкта регулювання з боку внутрішніх і зовнішніх чинників – необхідна передумова для дослідження у майбутньому форм і методів такого регулювання.

Essence of regional development is explored as the complex phenomenon. The specific of regional development is grounded in the conditions of decentralization, globalization and market transformation. His influencing is certain on the feature of management development of region in modern terms.

Література

1. *Государственное управление: основы теории и организации: Учебник / Под ред. В. А. Кобзаненко. – М.: Статут, 2000. – 601 с.*
2. *Комаров М. П. Инфраструктура регионов мира: Учеб. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000.*
3. *Лексин В. Н., Швецов А. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – М.: УРСС, 1997.*
4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. – К: Ірпінь: Перун, 2001. – 1043 с..*
5. *Слава С., Грін Г. Місцевий економічний розвиток: сучасні концепції та методи. – Ужгород: Мистецька лінія, 2000.*
6. *Лендъел М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / За ред. С. Максименка. – К.: ІСЗ, 2001.*
7. *Гладкий Ю. Н., Чиботарев А. И. Основы региональной политики. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1998. – 140 с.*
8. *Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза. – М., 2000.*
9. *Романюк С. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан: нові можливості // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів. – К.: ІСЗ, 2001.*
10. *Максимук Л. І. Сталій розвиток на регіональному рівні: сучасний стан, підходи та тенденції (з прикладами процесу становлення в Закарпатті) // Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні соціальні моделі: Матеріали регіон, наук.-практ. конф. – Ужгород: УжНУ, 2001.*